

Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar (1915)

Collisions Between Britain And Ottoman Empire In Iraq Front During the World War I (1915)

Serdar Sakin*

Özet

Birinci Dünya Savaşı'na girerken Irak cephesinde özellikle 12. ve 13. Kolorduların kuvvet olarak yer aldıkları görülür. Zira savaşa girerken İngiltere'nin bu bölgeye bir harekât düzenleyeceği düşünülmemiştir.

Savaşın başlamasıyla birlikte İngiltere Irak cephesinde Basra'yı ele geçirmiştir. Bununla birlikte İngiliz kuvvetleri, yetersiz Türk birlikleri karşısında rahat bir şekilde güneyden kuzeye doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu bağlamda İngilizler yapılan Kurna, Şuaybe, Amare, Nasıriye, Kutü'l-Amare Savaşlarını kazanarak bu bölgeleri zapt etmişlerdir. İngilizlerin bu derece kolay bir şekilde ilerlemelerinin temel sebebi karşılarında düzenli ve yeterli donanıma sahip bir ordunun bulunmamasıdır.

Bu ilerleme sırasında yapılan çarpışmalar, Osmanlı ordusunda silah ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu noktada bölgedeki kuvvetler tarafından, 4. Ordu ve Başkomutanlık Vekâleti'ne silah ve mühimmat ihtiyacını belirten şifre telgraflar gönderilmiştir. Telgraflar karşısında Başkomutanlık ilgili yerlere haber göndererek gerekli silah ve cephanenin sağlanarak Irak'a gönderilmesini temin etmiştir. Bu bağlamda Erzurum, Van, Antalya, Halep ve Suriye'den Musul'a cephane sevkine karar vermiştir. Ancak eksikliklerin fark edilip kapatılmaya çalışılması yeterli olmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Irak Cephesi, Kurna, Nasıriye, Kutü'l-Amare.

Abstract

Soon after the outbreak of the World War I, 12th and 13th Army Corps as a power were settled in the Iraq front because a British campaign was not expected in this front. By the beginning of the war, British powers captured Basra in Iraq. However, these powers easily had a rapid advance from South to North because of the weakness of Ottoman Powers. Britain captured this region after defeating Ottoman Powers at the battles of Kurna, Shaibe, Amara, Nasiryeh and Kut Al Amara. The main reason of this rapid advance by British Powers was the insufficiency and the weakness of Ottoman army.

Collisions between Britain and Ottoman Empire in Iraq Front showed that Ottoman Army had the need of arms and military supplies. The powers settled in this region sent secret coded telegraphs to 4th Army and the Minister of Supreme Command through their needs for arms and military supplies. Supreme Command provided necessary arms and military supplies from the different parts of the Empire for Iraq Front. He decided to send ammunition from Erzurum, Van, Antalya, Aleppo and Syria to Mosul but all of these efforts could not be sufficient.

Key Words: World War I, Iraq Front, Kurna, Nasıriye, Kut Al Amara.

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdür Yardımcısı, e-mail: serdars@erciyes.edu.tr

görsel

Akademik
Bakış

133

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

Giriş

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden ayrılmasına neden olan olay Birinci Dünya Savaşı'dır. Bu savaşta devletin dört bir yanındaki topraklar savunma amacıyla cephe olmuştur. Bu cephelerden biri de sonuçları itibarıyla Orta Doğu'nun bugünkü şekillenmesini ortaya çıkaran Irak cephesidir.

Irak cephesi ile ilgili araştırmalar cephenin önemi ile ters orantılı olacak şekilde azdır. Bu konuda en derli toplu bilgiler dönemi yaşayan kişilerin anılarında (General Townshend, Ali İhsan Sabis, Liman Von Sanders, Ahmet İzzet Paşa) yer almaktadır. Bununla birlikte Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi'nde bulunan arşiv belgeleri de konuya ışık tutmaktadır.

Ele aldığım makalede söz konusu anılar ve arşiv belgeleri doğrultusunda Orta Doğu'nun Osmanlı Devleti'nden bölünmesine ve bölgenin İngiltere hâkimiyetine geçmesine başlangıç teşkil eden Irak cephesindeki savaşlar, İngiliz kuvvetlerinin bölgeye kuvvet çıkarması ve Kutü'l-Amare'yi ele geçirmesi sürecinde değerlendirilmiştir. Ayrıca konu, daha önce transkripsiyonu yapılarak yayınlanmadığını düşündüğümüz Osmanlıca harita ve krokilerle zenginleştirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'na girmeden önce Türk ordusunun Irak cephesi ile ilgili konumu 3. Ordu Müfettişliği Erzincan, 4. Ordu Müfettişliği Bağdat, 12. Kolordu Musul, 13. Kolordu Bağdat şeklindeydi¹. Zira ihtiyaç anında 3. ve 4. orduların Irak cephesine yardımı düşünülmüştür.

2 Ağustos 1914 Pazar günü Birinci Dünya Savaşı nedeniyle tüm ülkede genel seferberlik ilân edilmiştir². Seferberliği takip eden günlerde de Türk Ordusu, Irak cephesinde yeniden teşkilâtlandırılmıştır. Buna göre Suriye'de 4. Ordu, Musul'da 12. Kolordu (35. ve 36. tümenler), Bağdat'ta Irak ve havalisi komutanlığı adı altında 38. Tümen teşkil edilmiştir³. Oluşturulan 13. Bağdat Kolordusu, 3. Erzurum Ordusuna ve 12. Musul Kolordusu, 4. Suriye Ordusuna tahsis olunmuştur⁴.

Bu orduların, Avrupa'nın düzenli ordularıyla mukayesesi düşünülemezdi. Zira Irak'taki birliklerin teçhiz ve yürüyüşe hazır edilmeleri aylar alırdı. Çünkü Musul ve havalisinde bir kolorduyu donatabilecek malzemeyi bulmak imkânsızdı⁵. Birliklerin elbise ve teçhizatının ikmal ve ijaşesi ile savaş malzemesinin sevkiyatı meselesi daha da güçtü. Irak'ta demiryolu bulunmamaktaydı. Basra Körfezi ve Bağdat-Resulayn demiryolu, en yakın istasyondan 1200 km

1 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, C. X, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 93.

2 İzzettin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*, Hazırlayan: İsmet Görgülü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 89.

3 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri...*, C. X, s. 94-95.

4 Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, C. I, Nehir Yayınları, İstanbul 1992, s. 211.

5 Cemal Paşa, *Hatıralar*, Yayına Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 180.

uzaklıkta bulunmaktaydı⁶. Ulaştırımda çektiği bu sıkıntı yüzünden Fırat nehrinden yararlanmayı esas alan çalışmalara girişilerek kelek⁷ ve şahtur⁸ yapımına önem verilmiştir⁹. Bölgedeki yol eksikliği ile ilgili olarak Cemal Paşa şu değerlendirmeyi yapmıştır. “İskenderun-Halep şosesinin o günkü durumu, otomobil geçidine müsaade etmemekteydi. Halep ve dolayını, daha doğrusu bütün Kuzey Suriye ile Urfa, Diyarbakır ve Musul tavarlarını Akdeniz’in en önemli iskelesi olan İskenderun’a bağlayan bu tek yolun bile otomobile geçit veremeyecek bir halde bırakılması, cidden ağlanacak ihmal ve aldırışsızlıktan başka bir şey değildir¹⁰”. Bu değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere bölgeye gereken önemin verilmediği görülmüştür.

Silah ve cephane açısından bakıldığında 4. Ordu’da bulunan ikişer tümenli iki kolorduda (12. Ve 13. Kolordular) 9 sahra ve 12 dağ bataryası¹¹, 7 Nizamiye piyade (kara ordusu), 7,5 sınır ve 9,5 jandarma taburu, 3 eski sistem makineli tüfek, 36 mantelli top ve 150 kılıçtan ibaret bir nizamiye süvari kıtası bulunmaktaydı¹².

Görüldüğü üzere Irak’ta bulunan kuvvet miktarı yetersizdir. Bunun sebebi ise Birinci Dünya Savaşı öncesinde Irak’ın, hareket bölgesi olarak kabul edilmemesidir. Hatta seferberlikten sonra bazı kuvvetler Irak’tan alınarak başka yerlere gönderilmiştir. Irak’ın bu düzeyde ihmal edilmesi, Osmanlı Devleti Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi’nin bu bölgede bir İngiliz saldırısına olanak görmemesinden kaynaklanmaktaydı¹³. Irak’ın böyle bir zamanda askerden boşaltılmasını bir hata olarak gören Osmanlı sadrazamlarından Ahmet İzzet Paşa anılarında şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Irak’ta öteden beri İngilizlerin ihtirasları olduğunu bilmeyen çocuk bile yoktur. Irak ve Mezopotamya’nın kültür ve medeniyet tarihi, iyi idare ve kullanma halinde feyiz ve bereketinin Nil, Pencap, Sind, Ganj havzalarına taş çıkartacağı hakkındaki şöhreti dolayısıyla sahibi ve tasarruflu için büyük bir kıymete sahip ve istilacı bir büyük devlet için hırs ve iştihayı kabartıp tahrik ettiği apaçık bilinen gerçeklerden di. Müslümanlar ve özellikle Şia gözünde çok kutsal sayılan, yüksek mertebeleri Sünnilerce mukaddes olan İmam-ı Azam türbesi ve Hint Müslümanlarının fevkalâde sevgi besledikleri ve bağlı oldukları Abdülkadir Geylani’nin kabir ve aileleri Irak’ta bulunmaktaydı. Bu açıdan bu bölgeye sahiplenmek, birçok İslam tebaasına sahip olup Hicaz’a da koruyuculuk edeceğini düşünen İngiltere’nin İslam siyaseti için ne kadar faydalı olacağı kolayca takdir edilebilirdi.

6 Joseph Pomiankowski, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, Tercüme Eden: Kemal Turan, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990, s. 84.

7 Nehirlerde ve özellikle de Dicle Nehri’nde kullanılan bir çeşit saldır. Şişirilmiş tulumlar üzerinde durur. Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996, s. 1177.

8 Şahtur; İnce donanma gemisi anlamına gelmektedir. Fırat nehrinde eşya nakli gibi taşıma işlerinde kullanılmıştır. Meşhuf adı da verilen bu geminin teknesi gayet ince tahtadan yapılip üzeri tamamen zift ile örtülmüştür. Dört köşe bir Latin yelkeni vardır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 458-459.

9 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri...*, C. X, s. 140.

10 Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 178.

11 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 1908-1920*, C. 3, Kısım 6, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 270.

12 Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, C. I, s. 211-212.

13 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, TTK Yayınları, Ankara 1996, s. 485.

Görüş

Akademik
Bakış

135

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

Irak'ın coğrafi konumu bakımından Hindistan'a karşı güçlü bir düşman elinde, gelecek için bir tehdit sebebi olabileceğinden dolayı, İngiltere'nin koruma ve savunma düşüncesiyle de savaş sırasında buraya göz dikmesi doğaldı. İngiltere'ye karşı Irak bölgesini mahalli kuvvetlerinden ayırmak, bu hükümeti, mülkümüzü istilaya hırslandırmak ve davet etmekten başka bir şey değildir. Dolayısıyla kesin ihtiyaç meydana gelmesinden önce buralara başka asker gönderilmemesi büyük bir eksiklikler¹⁴".

İngiltere'nin Irak Bölgesine Gelişi ve Kurna Savaşı

İngilizler, Basra körfezinde istila hareketine başlamak için Hindistan'da hazırlık yapmaktaydılar¹⁵. Bu cümleden olmak üzere İngilizler, 15 Ekim 1914'te bir İngiliz Hint tümenini (4500 İngiliz ve 16.000 Hintli) Bahreyn Adalarına çıkartmışlardır¹⁶.

Bu sırada Bağdat Vilayetinde vali ve kumandan, Irak ve havalisi kumandanı Cavit Paşa'ydı. Basra vali ve kumandanı da 38. Fırkanın kumandanı Albay Suphi Bey'di. Cavit Paşa, Irak'ta yalnız Arap olan aşiretler ve mücahitler ile iş görebileceğine ve Hindistan'a dayanarak Irak'ı istila etmeye teşebbüs edecek olan İngiliz kuvvetlerine karşı Irak müdafaasının kolay olabileceğine inanmamaktaydı. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'de görevli subaylardan Ali İhsan Paşa da Cavit Paşa ile aynı görüşte olarak şunları ifade etmiştir: "*Bu fikre ve endişeye dayanarak 13. Kolordunun Irak'ın müdafaası için orada bırakılmasına çalışmıştık. Buna muvaffak olamamış ve yalnız 38. Fırkanın Basra'da bırakılması kararını istihlal edebilmiştik*¹⁷".

5 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne İngiltere'nin harp ilân etmesini müteakip, İngiliz harp gemileri Şattularap ağzındaki Fav Hisarını ve Bataryasını top ateşiyle tahrip etmişler ve Fav mevkiini işgal etmişlerdir. İngilizlerin taarruza başlamaları üzerine Bağdat'tan hareket etmiş olan Cavit Paşa 10 Kasım'da Basra'ya gelmiştir. Cavit Paşa, iki tabur Musul'dan, iki tabur Bağdat'tan, bir tabur Bedre'den celp ederken 38. Fırkanın ötede beride dağınık birlikleri de toplanmaktaydı¹⁸.

İngiltere'nin savaş ilânından bir hafta sonra 12 Kasım 1914 tarihinde de Osmanlı Devleti, Fransa, Rusya ve İngiltere'ye savaş ilân etmiştir¹⁹. Ardından bazı kolordularda değişiklikler yapılarak seferî hale getirilmiştir. Bu bağlamda Irak'ta 45., 51. ve 52. Tümenler teşkil edilmiştir²⁰.

Osmanlı Devleti kuvvet oluşturma işiyle meşgulken İngilizler, 14 Kasım 1914'te Basra'nın güneydoğusunda, Seyhan civarındaki Türk müdafa mevzilerine taarruz ederek burayı zapt etmişlerdir. 17 Kasım'da daha gerideki ikinci müdafa

14 Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 210-211.

15 Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, C. 2, Güneş Matbaası, Ankara 1951, s. 108.

16 Karal, *a.g.e.*, C. IX, s. 486.

17 Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 107-108.

18 Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 108.

19 Pomiankowski, *a.g.e.*, s. 81.

20 Pomiankowski, *a.g.e.*, s. 85.

mezziini de ele geçirmişlerdir²¹. Irak'ta 14 ve 17 Kasım muharebelerinin kaybedilmesi üzerine artık Basra'yı müdafaa ve muhafaza imkânı bulamayan Osmanlı kuvvetleri, 19/20 Kasım gecesi Basra şehrini terk etmişler²², bunun üzerine İngilizler, bir gece yürüyüşünden sonra 22 Kasım'da dirençle karşılaşmadan Basra'ya girmişlerdir²³.

İngiltere'nin serbest bir şekilde Basra'ya girmesi üzerine Irak ve havalisi kumandanı Cavit Paşa, Harbiye Nezareti'ne yazı yazarak Irak askerlerinin cesaret ve metanet göstermemelerini şikâyet etmiştir. Ayrıca bu sebeple de destek mahiyetinde Türk askeri istemiştir. Hem bu talepleri karşılanmış olmak hem de Basra'nın geri alınmasına bir hazırlık teşkil etmek üzere İstanbul'dan iki itfaiye (yangın) taburuyla iki makineli tüfek bölüğünün ve 12. Kolordunun 35. Fırkasından bir alay piyade ile bir makineli tüfek bölüğünün Irak cephesine sevk edilmeleri için 27 Kasım 1914'te emir verilmiştir²⁴.

Buna karşı Altıncı İngiliz Fırkası, General Barrett kumandasında yeniden ileri harekete geçerek 9 Aralık 1914'te Kurna mevkiini kuşatıp işgal etmiştir. Cavit Paşa, aşiretlerin kaçmaları, Arap askerlerinin silahlarını bırakarak başlarının çarelerine bakmaları ve Türk erlerinin azlığı hasebiyle Kurna'daki kuvvetlerin esir düştüklerini yazdığı raporlarda bildirmiştir. Kurna'da 38. Fırkanın kumandanı Albay Suphi Bey ile 45 subay ve 989 er İngilizlere esir düşmüşlerdir²⁵.

Kurna mevkii Fırat ve Dicle nehirlerinin birleştiği yerde bulunduğu için askerlik açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bunu bilen General Barrett, 17. Tugayı Kurna'da ordugâha yerleştirmiştir²⁶.

Görüldüğü gibi Irak cephesinin yeterli asker, silah ve cephaneye sahip olması, İngiliz kuvvetlerinin hiçbir direnişle karşılaşmadan çok kısa sürede ilerlemelerini sağlamıştır.

21 Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 108.

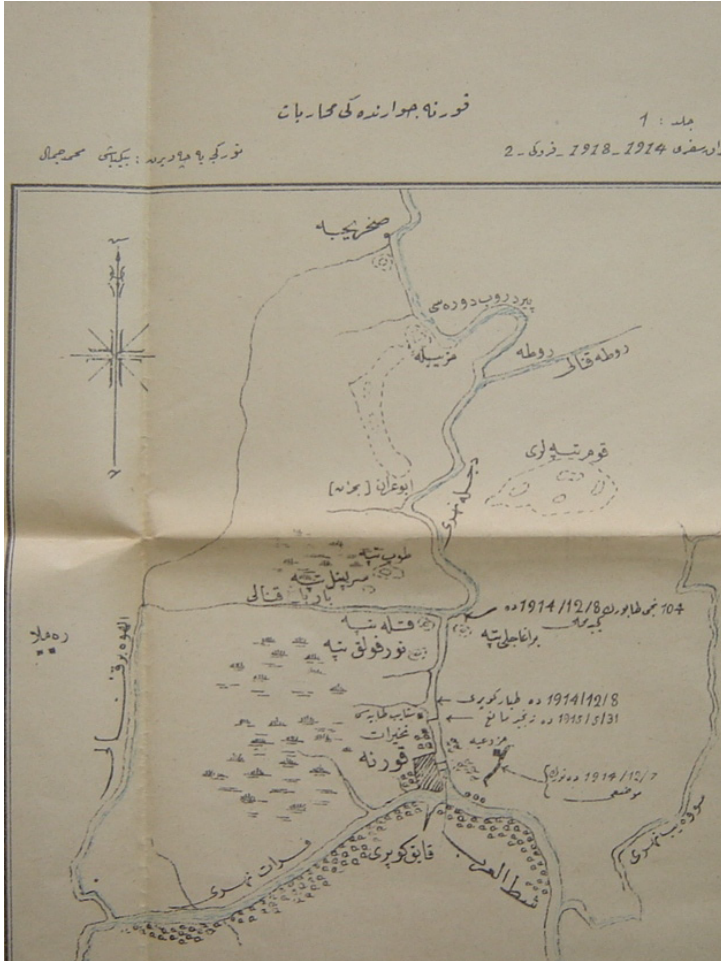
22 Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 109.

23 Charles Vere Ferrers Townshend, *Irak Seferi ve Esaret*, Çeviren: Tarih-i Asker-i Osmâni Encümeni, Sadeleştiren: Recep Ahışalı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. 57. Eğer 13 üncü Kolordunun diğer 37. Fırkası ve Kolordu teşkilleri, şimale, Kafkas cephesine gönderilmemiş olsaydı ve Musul'daki 12. Kolordu icabına göre Kafkas ve Irak cephelerini takviye etmek üzere Musul tarafında hazır bulunsaydı, Basra'nın bu kadar kolay İngilizlerin eline geçmesine meydan verilmezdi. Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 109.

24 Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 199-200.

25 Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 200-201.

26 Townshend, *a.g.e.*, s. 61.

Resim-1 Kurna Civarındaki Muharebat²⁷

Süleyman Askerî Bey'in Irak Cephesine Tayini ve Şuaybe Savaşı

Kurna'nın İngilizlere geçmesi üzerine Dâhiliye Vekâletinde Aşiret ve Muhacir işleriyle meşgul olan Kurmay Binbaşı Süleyman Askerî Bey bir miktar seçme subay ile birlikte Basra'yı geri almak üzere Irak'a gönderilmiştir. Zira Enver Paşa, Trablusgarp/Bingazi tecrübelerine güvenerek Irak'ta da mücahitlerle iş görülebileceğini düşünmüştür²⁸.

27 F. J. Moberly, *Irak Seferi 1914-1918*, C. 1, Osmanlıcaya Çeviren: Binbaşı Mehmed Cemal, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1928. (Ekli Haritalar) İngiliz Mevzileri Kuletepe ve Norfolk tepede bulunmaktadır. 8 Aralık 1914'te ise İngiliz 104. Taburu geçit mahali olarak Bir Ağaçlı Tepede yer almıştır. Tayar Köprü'ye doğru ilerlemişlerdir. 9 Aralık 1914'te ise Türk mevzileri Kurna'dadırlar. (Haritaya göre Yazarnın notu)

28 Sabis, a.g.e., C. 2, s. 200-201.

Süleyman Askerî Bey 17 Aralık 1914'te Bağdat'a gelmiştir. 20 Aralık'ta da Irak ve havalisi komutanlığı kendisine verilmiştir²⁹. Süleyman Askerî Bey ilk iş olarak 1915 Ocak ayı başlarında, Fırat ve Şattülarap'ın batısında toplanan yaklaşık 10.000 Arap gönüllüden oluşan 35. ve 38. Tümenlerden 8 kadar taburu, Basra'ya doğru ilerletmiştir³⁰. Meydana gelen hareketlilik karşısında İngiliz kuvvetleri 20 Ocak 1915'te Türk mevzilerinin kuvvetini anlamak için bir keşif taarruzu yapmıştır. Bu keşif taarruzunda Türkler 400 kayıp vermişlerdir. Süleyman Askerî Bey de burada yaralanmıştır³¹. Zübeyir muharebesi adı verilen bu savaşta Süleyman Askerî Bey kumandayı bırakmamış; araba içinde vazifesine devam etmiştir. Bu ilk çarpışmadan sonra Süleyman Askerî Bey Basra şehrini geri almaya ve Kurna'daki İngiliz kuvvetlerinin geri dönüş hatlarını kesmeye karar vermiştir. Bu maksatla Şubat ayı içinde Fırat vadisindeki Nasırıye tarafında kuvvet toplamaya ve hazırlıklar yapmaya başlamıştır³².

Bu hazırlıklardan olmak üzere 14 Mart 1915 tarihinde İstanbul'dan 3. Ordu Kumandanlığına ve 12. Kolordu Kumandanlığı Vekâletine yazılan telgrafta İstanbul'dan Musul'a 65 santimetrelilik 5 adet âdi dağ topu, Erzurum Kalesi'nde saklı bulunan bu toplara mahsus dokuz yüz adet kurşun ile dokuz adet peşrevin³³ de Erzurum'dan Musul'a gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir³⁴. Yine Halep veya diğer civar yerlerden silah gönderilmesi istenmiş ancak mümkün olmadığı görülmüştür. Bunun üzerine Birinci Kuvve-i Seferiyenin³⁵

29 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri...*, s. 198-199.

30 Pomiankowski, *a.g.e.*, s. 133.

31 Townshend, *a.g.e.*, s. 62.

32 Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 201. 14 Nisan 1915'ta Zübeyir'de Türklerin mağlup olduğu bir savaş meydana gelmiştir. Pomiankowski, *a.g.e.*, s. 133.

33 Peşrev: (Top.) müteaddit kurşunlu mermi (gülle), şarapnelin bir çeşidine de peşrev denilir. Bir nevi havai fişegi de bu adı alır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 774.

34 *Genelkurmay Askerî Tarih Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)*, 193.594.818.036.

35 Birinci Kuvve-i Seferiye adıyla diğer bir fırkanın hazırlanmasına başlanmıştır. Bu firma, o zaman İstanbul Merkez Kumandanı bulunan ve Enver Paşa'nın kendisinden genç olan amcası Yarbay Halil'in kumandasına verilerek, bol hediye ve altın para ile Musul üzerinden Revandiz-Tebriz istikametinde Kafkas hududundaki Rus ordusunun yanına ve gerilerine doğru sevk olunmuştur. Birinci Kuvve-i Seferiye mükemmel bir fırkaydı. Toplam mevcudu, on üç bin insan, on bin tüfek, sekiz makineli tüfek, sekiz dağ topu, üç bin at ve katır, sekiz yüz deveye ulaşmıştır. Yalnız makineli tüfekleri azdır. Topçu kuvveti de çok zayıftır. Birinci Kuvve-i Seferiye, iki aylık bir tren ve kara yolculuğu yaptıktan sonra, kolbaşıyla 18 Şubat 1915'te Musul'a varabilmiştir. Burada, istirahat etmek, geri kalan döküntülerini toplamak ve bazı noksanlarını ikmal etmek için uzunca müddet durmuştur. 5 Mart 1915 tarihinde Birinci Kuvve-i Seferiye, başta bulunan süvari bölüğüyle Musul'dan Revandiz'e harekete başlamıştır. Firma 14 Mart'ta Musul'u terk etmiştir. Dokuz günlük yürüyüşten sonra Mart'ın 14. günü Revandiz'e varmış ve orada tam üç hafta durduktan sonra ancak 4 Nisan 1915'te tekrar harekete geçmiştir. Birinci Kuvve-i Seferiye iki gün Rayat'da istirahat ettikten sonra 17 Nisan 1915'te Rumiye'ye vasil olmuştur. Bir hafta kadar Rumiye'de istirahat edildikten sonra ve döküntülerle hastalar bir dereceye kadar toplandıktan sonra, 24 Nisan 1915'te, Rumiye'den kuzeye doğru harekete geçmiş ve 29 Nisan'da Dilman şehri civarındaki Ruslara taarruz etmiştir. Rus kuvvetlerinin şiddetli topçu ve piyade ateşi Birinci Kuvve-i Seferiye'ye mühimce kayıplar verdirmiştir. Bunun üzerine Şorgöl sırtına çekilmek kararı verilmiştir. İki günlük muharebede 19 subay ve 503 er şehit, 36 subay ve 1405 er mecruh kaybedilmiştir. Kaybedilen Dilman muharebesiyle artık Azerbaycan'da ilerlemek ve Dağıstan'ı ele geçirip Rusların gerilerinde isyan çıkartmak emelleri tamamıyla mahvolmuştur. Birinci Kuvve-i Seferiye, düşmanla yaptığı ilk muharebede mağlubiyete uğramıştır. Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 106, 216-221.

Gazi

Akademik
Bakış

139

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

Musul'da bulunan silah ve cephanesinden faydalanılabileceği belirtilmiştir. Fakat bu da şarta bağlanmıştır. Şöyle ki "birkaç güne kadar Birinci Kuvve-i Seferiye Musul'a gelecektir. Yaklaşık 2000 askeri vardır. Dolayısıyla öncelikle bu kuvvetlerin eksiklerinin giderilmesi ondan sonra kalan silah ve cephanenin kullanılması" ifade edilmiştir³⁶.

Süleyman Askerî Bey'in hazırlıklarına karşı İngilizler, Şubat ayında Mısır'dan 12. İngiliz Fırkasını Basra'ya göndermişler ve Irak seferi kuvvetlerini bir kolorduya çıkarmışlardır³⁷. Bununla birlikte Altıncı İngiliz Fırkası kumandanı General Barret, Nasıriye'de toplanmakta ve hazırlık yapmakta olan Türk kuvvetlerinin Fırat kanalı boyunca Basra tarafına ilerleyeceklerini anlamıştır. Böyle bir harekete karşı Basra'nın müdafaası için bu şehrin batı tarafında Şuaybe ve Bercisiyye civarlarında korular arasında bir savunma hattı hazırlatarak Kurna'daki kuvvetlerin büyük bir kısmını buraya çekmiştir³⁸. Ayrıca Dağistanlı Mehmet Fazıl Paşa kumandasında Araplardan oluşan bir başka kuvvetin Haviye yoluyla Amare'den Ahvaz 'a (Karun nehri üzerinde) sevk edildiğini öğrenen General Barrett, Arapları karşılamak üzere bir Hint müfrezesini Karun nehrine yollamıştır³⁹. Ancak rahatsızlanan General Barret, 1915 senesi Nisan ayı başında hastalığını ileri sürerek istifa edip Basra'dan Hindistan'a dönmüştür⁴⁰. Onun yerine yani Irak'taki 6. Tümen Kumandanlığına General Townshend atanmıştır⁴¹.

Bütün bu hazırlıklardan sonra Şuaybe Savaşı öncesi Osmanlı kuvvetleri tarafında müstahkem mevkiilerdeki çabuk ve adi ateşli toplar dışında savaşı sürdüren seyyar ordu birliklerinin top ve cephane durumu şu şekildeydi: 12. Kolorduda 20 mantelli sahra topu, 6.217 sahra topu mermisi, 28 adi ateşli dağ topu ve 9.137 ateşli dağ topu mermisi⁴². Süleyman Askerî Bey ise insan gücü bakımından 9 tabur piyade, 1 istihkâm bölüğü, 2 süvari bölüğü, 10.000 Arap mücahidi toplamıştır. Ayrıca 26 sahra, 2 dağ ve 1 obüs topu temin etmiştir⁴³. İngiliz istihbarat raporlarına göre de Türk kuvveti 6 tabur, 10 top, 600 Arap mücahidi ve Marmaris gambotundan ibarettir⁴⁴.

36 ATASE,193-594-818-037-03.

37 Sabis, a.g.e., C. 2, s. 200-201.

38 Sabis, a.g.e., C. 2, s. 202-203.

39 Townshend, a.g.e., s. 62-63.

40 Sabis, a.g.e., C. 2, s. 203.

41 Townshend, a.g.e., s. 65.

42 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri...*, s. 234-235.

43 Sabis, a.g.e., C. 2, s. 203.

44 Townshend, a.g.e., s. 69. Dicle Tümeni veya Merkez Kuvveti ismi verilen buradaki Osmanlı kuvveti 2 depo, 1 düzenli, 2 seyyar jandarma, bir nizamiye yani 6 tabur, 2 makineli tüfek ile 6 adet ateşli toptan ibaret olup sayı olarak gücü 3.932 kişiye ulaşıyordu. Birkaç yüz kişi civarında bulunan mücahitler ise yardım yerine tersine ihanet etmişlerdir (Tarih-i Askerî-i Osmanî Encümeni) Townshend, a.g.e., s. 69.

Nihayet Süleyman Askerî Bey, 11 Nisan 1915'te Bercisiyye ve Şuaybe'deki müstahkem İngiliz mevzilerine⁴⁵ General Townshend'in verdiği bilgilere göre 15–20 kadar dağ topu ve 20.000 kadar Arap ve Kürt-Türk kuvvetiyle taarruz etmiştir. Türkler büyük kayba uğrayarak 3.000 şehit ve yaralı, 800 esir- geri çekilmiştir. İngiliz ve Hint kıtalarının kayıpları da 1.000 ölü ve yaralıdır⁴⁶. Süleyman Askerî Bey, geri çekilme sırasında ümitsizliğe düşmüş ve Bercisiyye koruluğunda intihar etmiştir⁴⁷.

Resim-2 Şuaybe Civarındaki Muharebe⁴⁸

45 Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 203.

46 Townshend, *a.g.e.*, s. 64. Çoğunluğu aşiret gönüllülerinden ibaret olmak üzere 10.000 er dolaylarındaki kuvvet ile hücum etmiştir. Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 212.

47 Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 203.

48 Moberly, *a.g.e.*, C. 1. (Ekli Haritalar). Burada dikkati çeken husus, savaş alanının kuzey kısmının, Basra ile Nahile/Eltuba Tepecikleri arasında kalan sahanın fizan sebebiyle su altında kalmasıdır. Sel suları çöle giden yolda yeni bir düzlem oluşturmuşlardır. (Seylab Tesviyesi). Bercisiyye ormanının hemen ön tarafı 14 Nisan'da Türk kuvvetlerinin işgal etmekte buldukları ilk hattır. İngiliz müstahkim ordugâhı da Saray Kale'de bulunmaktadır.

Amare'nin İngilizlerce İşgali ve Nasıriye Harekâtı

Süleyman Askerî Bey'in vefatı üzerine Irak ve havalisi kumandanlığına, Kolordu Kumandanı yetkisiyle, Edirne'deki 2. Kolordunun 4. Fırkası kumandanı Albay Nurettin Bey tayin olunmuştur⁴⁹.

Buna karşı 1915 Mayıs ayında General Townshend, yapacağı harekât için hazırlıklara başlayarak gerekli topçu kıtalarını belirlemiş ve ordu kumandanına onaylatmıştır. Buna göre temin edilecek toplar ve sayıları şu şekildedir⁵⁰:

Kara kısmı	Kara topları
Top sayısı	Çap
4	5 Pusuluk (bir Pus 2.539 cm) obüs 1/5
	Hants
2	4 Pusuluk top 104 ağır batarya
2	5 Pusuluk top 86 ağır batarya
2	4 Pusuluk top
1	5 Pusuluk
1	18 Pusuluk

Türk kuvvetlerinde ise silah ve cephanede olduğu gibi asker konusunda da sıkıntı çekildiği görülmektedir. Sorunu çözmek ve sınır bölgesini takviye etmek üzere Irak ve havalisi kumandanlığı, Musul, Revandiz, Süleymaniye ve Kerkük'te teşkil edilen depo taburlarındaki 1310 (1894) doğumlu erkeklerin hemen Bağdat'a sevk edilmesini emretmiştir. Bunlara ek olarak 1311 (1895) doğumlu erkeklerin de silâh altına çağrılarak toplanmasını ve ondan sonra gönderilmesini istemiştir. Bu durumda Musul ve civarında asker kalmayacağını gören 12. Kolordu Vekili Cevdet, 10 Mayıs 1915 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye bir yazı göndererek bölgedeki depo taburlarının mevcutlarının artırılması için ilgililere tebligat yapıldığını arz etmiştir⁵¹.

İtilaf Devletleri kuvvetleri ise Rumiye ve Savoçbulak'ı işgal ederek Musul yönüne doğru ilerlemeye başlamışlardır. Durumun tehlike arz etmesi üzerine Musul kuvvetlerinin bir dağ bataryası ile takviyesine ihtiyaç olduğu 16 Mayıs 1915 tarihinde 4. Ordu Kumandanlığı'na bildirilmiştir. Buna verilen cevapta da Suriye'den bir dağ bataryasının Musul'a sevk edilmesinin uygun görüldüğü ifade edilmiştir⁵². Aynı tarihte bir de İstanbul'a, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta silaha olan şiddetli ihtiyaca binaen Halep'ten veya Antalya bölgesinde bulunan büyük çaplı mavzer tüfeklerinden yeterli sayıda ve seri bir şekilde Musul'a gönderilmesi için icap edenlere emredilmesi ve sonucunun haber verilmesi arz edilmiştir⁵³. Ayrıca Halil Bey'e ait

49 Sabis, *a.g.e.*, C. 2, s. 204.

50 Townshend, *a.g.e.*, s. 74-75.

51 ATASE,193-594-818-021.

52 ATASE,193-594-818-034-21.

53 ATASE,193-594-818-037-02.

olarak Musul'da bulunan tüfeklerin dağıtım ve kullanımına müsaade verelim mi? Sorusu sorulmuştur⁵⁴.

Bu telgrafta aynı gün yani 16 Mayıs 1915 tarihinde İsmet⁵⁵ imzasıyla bir cevap verilmiştir. Cevapta Musul mıntıkası dâhilinde depo taburu hudut bölüğü namı altında üç bine yakın bir kuvvetin bulunduğu, o ana kadar Osmanlı kuvvetlerine yığıtçe yardımcı olan birçok aşiretin de istifade edilebilecek bir kuvvet olduğu bildirilmiştir. İstanbul'dan beş dağ topundan başka 4. Ordu'dan da iyi bir dağ bataryası gönderildiği ifade edilmiştir. Telgrafta son olarak kuvvetler arasında zapt ve raptın pek de yerinde olmaması karşısında şiddet uygulanması ve bilhassa vazifesini terk ile firar edenlerin, diğer askerlere ibret olacak şekilde süratle cezalandırılmaları emredilmiştir⁵⁶.

Türk tarafındaki haberleşme trafiğine karşı İngiliz kuvvetleri arasında da hareketlilik başlamıştır. Zira 10 Mayıs 1915'te Irak Sefer Kuvvetleri Başkumandanı Sir John Nixon tarafından General Townshend'e verilen talimatta Türk kuvvetlerinin Pear Drop Bend ile Kurna arasındaki mevzilerinden çıkarılıp toplarının ele geçirilmesi ve Türklerin önemli toprağı ve askeri bir merkezi derecesinde olan Amare'nin zaptına kadar hareketin devam ettirilmesi emredilmiştir⁵⁷. Bu maksatla 31 Mayıs günü General Townshend komutasındaki İngilizler, özel olarak oluşturulmuş bir filolitanın yardımıyla saldırıya geçmişlerdir⁵⁸.

Hücumla birlikte Amare'nin İngilizlerin eline geçmesi General Townshend'in anılarına yansıyan şekliyle şöyle meydana gelmiştir: "*1 Haziran 1915 sabahı güneşin doğuşuyla birlikte bütün İngiliz bataryaları – savaş gemileri de dâhil olduğu halde – Bahran (Arran) güney kenarındaki Türk topçu mevzileri üzerine ateş açmıştır. Kal'atü's-Salih civarındaki bir miktar düşman süvarisiyle bir piyade bölüğünü ateşimizle püskürttükten sonra Comet gemisi Kal'atü's-Salih'e ulaşmıştır. Oranın şeyhi Comet gemisine geldi. Bu şeyhe tutarı ödenmek üzere 15.000 kişiye erzak toplanmasını emrettim.*

54 ATASE,193-594-818-037-02.

55 İsmet İnönü, seferberlik sırasında Genel Karargâh'ta Harekât Şubesi'nde görevlendirilmiştir. Çalışlar, a.g.e., s. 92.

56 ATASE,193-594-818-034-21. 12. Kolordu Vekili Cevdet 1 Haziran 1915 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye gönderdiği yazıda bölgede silah ihtiyacı olduğunu yinelemiştir. Revandiz'de Kuvve-i Seferiyenin terk ettiği yüz küsur sandık küçük çaplı mavzer cephanesinin kullanılmaz bir hale geldiği için Musul'a gönderilmesinin bir anlam ifade etmediğini bu sebeple en az iki veya üç yüz küçük çaplı mavzer tüfeğine ihtiyaç olduğunu bildirmiştir. ATASE,194-600-819-005. Asker mevcutları ve hudut bölüklerindeki depo taburlarının düzenlenmesiyle ilgili olarak bölgeye 1 Haziran 1915 tarihli bir muhtıra gönderilmiştir. Bu muhtırada öncelikle Musul mıntikasındaki yedi hudut bölüğünün [Riyat, Sirkat, Mamure, Şivekel, Pençvin, Kelabez, Elbiçe] mevcutlarının, depo taburlarındaki ikmal efradından verilme suretiyle 250 askere yükseltilmesi bildirilmiştir. Bu arada Musul depo taburunda 300, Revandiz depo taburunda 60, Süleymaniye depo taburunda 200 asker kaldığı ifade edilerek yeni gelecek fertlerden Musul depo taburuna 483, Süleymaniye taburuna 333 ve Kerkük taburuna 650 asker verilmesi ve işlerinin tamamlanarak harekete hazır duruma getirilmeleri böylece işe yarar bir hâle sokulmaları belirtilmiştir. ATASE,194-557-821-042.

57 Townshend, a.g.e., s. 82-84.

58 Pomiankowski, a.g.e., s. 134.

Arkamda 15.000 kişi mevcut olduğunu ve bunun çok yakında geleceğini şeyhe söylemekten amacım, emindim ki, ben burayı terk eder etmez bu olayı Araplar bir Hecinsüvar⁵⁹ ile hemen Amare'deki Türklere ulaştıracaklardı. Böyle bir haberin, Türklerin daha fazla bir direniş ve kararlılık göstermesine engel ve belki de Amare'yi terk ederek kuzeye doğru geri çekilmeye devam etmelerine sebep olacağını zannediyordum⁶⁰.

"3 Haziran 1915 öğleden sonra Amare'deki gümrük dairesi hizasında bulunduğumuz bir sırada Türk kumandanı Halim Bey, Amare Kaymakamı Aziz Bey ve otuz kırk subay teslim olmak için gemiye geldiler. Şunu göz önüne almalı ki, bu sırada topu topu elimde denizci ve karacıdan ancak 25 kişi vardı. Türklerin kolayca teslim olmalarına ve çekilmelerine sebep olan bu hilemi çaktırmamak için Amare kaymakamıyla görüştim. O, yararlanılacak erzakın mevcut olmadığını söyledi. Kendisine arkamdan filogemileriyle on beş bin kişinin gelmekte olduğunu söyledim. Bunun üzerine eli altında birçok Türk peksimeti olduğunu söyledi⁶¹". Dolayısıyla Amare, herhangi bir direnişle karşılaşılmeden İngilizlerce ele geçirilmiştir.

Amare'nin işgalinden sonra Nurettin Paşa, Dicle Nehri boyunca geri çekilen asker ve peydepey ulaşan yardım kuvvetleriyle 38. Tümeni yeniden kurarak, Bağdat'ı korumayı düşünmüştür. Ayrıca iki alaylı bir 35. Tümen kurarak Müntefek civarına göndermiştir⁶². Bununla birlikte Nurettin Paşa, Dicle'nin iki tarafında Kutül-Amare'nin 12,5 km doğusunda es-Sinn tahkimatına yararlanılabilir bütün kuvvetlerini yerleştirmiştir. Nurettin Paşa'nın yararlanabileceği şu üç tümeni vardır: 35. Tümen Kut'ta: Bu tümen Nasiriye'den çekilmiş olduğundan bunun 3.000'den fazla mevcudu olmadığı zannedilmekteydi. 37. Tümen (Bağdat İhtiyat Tümeni): Mevcudu 4.000–5.000'dir. 38. Tümen (Arap Kıtaları): Mevcudu 3.500 civarındadır.

Nurettin Paşa'nın çabalarına ilaveten 2 Temmuz 1915 tarihinde İsmet imzasıyla İstanbul'dan gönderilen yazıda 45. fırkanın alayının Musul'a yaklaştığı, Irak'ta toplanmış bulunan 3. Piyade Alayı'nın Resulayn'dan Musul istikametinde hareket ettiği ifade edilmiştir⁶³. Fırat Nehri üzerinden gönderilen ağır bataryanın Felluce'ye nakledilmesi bildirilirken İtilaf kuvvetlerinin Dicle vadisinden ilerlemesine nazaran Kutül-Amare'nin doğusunda verilecek meydan muharebesine Fırat müfrezesinin işe yarar bütün askeri kuvvetlerin katılmasını gerekli olduğu belirtilmiştir⁶⁴.

Hazırlıklar devam ederken Türk ve İngiliz kuvvetleri arasında yer yer çarpışmalar meydana gelmekteydi. Bu düzlemde Musul'da 4 Temmuz günü keşif kolları arasında vuku bulan çatışmada bir Türk askeri şehit olmuştur. Günün gecesinde İtilaf kuvvetleri doğu cephesine açık bir taarruz yapmak istemiştir.

59 Hecin: Arap cinsiyile diğer bir cinsten doğmuş at veya koşuda kullanılan bir cins deve anlamı na gelir. Sami, *age*, s. 1506. Hecinsüvar da bu hayvanın binicisi durumundadır.

60 Townshend, *a.g.e.*, s. 106, 113.

61 Townshend, *a.g.e.*, s. 114-115.

62 Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 212.

63 ATASE,195-268-822-020.

64 ATASE,195-268-822-021.

3 saat devam eden çatışmada İtilaf kuvvetleri uzaklaştırılmıştır. Uzaklaşan bu kuvvetlerin yaptığı top atışı karşısında zayıt verilmemiştir. Buna mukabil 5 Temmuz gecesi Türk askerleri tarafından İtilaf kuvvetlerine hücum edilmiş ve çatışma birkaç saat devam etmiştir. Bu çatışmada İtilaf kuvvetlerinin erzak dolu bir gemisi batırılmıştır⁶⁵.

Meydana gelen çatışmalarda iki Müslüman Hintli asker ve üç Müslüman Afganlı asker silâhlarıyla kaçarak Türk kuvvetlerine iltica etmiştir. Hintliler 24. tabur efradındandır. İfadelerine göre diğer Müslüman askerlerin Türk kuvvetlerine iltica etmek fikrinde oldukları ve Osman Bey tepesi hücumunda İngiliz askeri ile Hint askerinin arkadan ateş ettikleri sırada Müslüman askerlerin Türk kuvvetlerine nişan almadıkları öğrenilmiştir. Bu arada çatışmalarda İngilizlerin 1500 telefata verdikleri, Irak'taki İtilaf kuvvetinin 15.000 olduğu ve bunlar arasında Müslüman subayların bulunduğu, bir kısmının da yaralandığı anlaşılmıştır⁶⁶.

Bir yandan savaş durumu devam ederken diğer taraftan gelinen durum ile ilgili hatalar ve ihmallerin resmî yazışmalarda söz konusu edildiği görülmüştür. 20 Temmuz 1915 tarihinde Bağdat Valisi namına Şefik, Âyandan Bağdadî Muhyiddin Efendi, Bağdat mebuslarından Şevket Paşa, Fuat, Evfik, Kerbela mebusu Nuri, Divaniye mebusu Sami ve Fuat Beyler tarafından Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye yazılan telgrafta durum şöyle dile getirilmiştir: "*Irak'ın merkezi ve Anadolu'nun anahtarı olan Bağdat'ın siyasi geleceği son günlerini yaşamak üzere dir. Şimdiye kadar durumun tehlikesi söylenmesine, savunma sebeplerinin önemle ifadesine rağmen buna karşı herhangi bir teşebbüse girişilmemesi bugünkü dehşetli sonucu vücuda getirmiştir*⁶⁷".

Aynı doğrultuda 21 Temmuz 1915'te İsmet Bey'e çekilen telgrafta sebep sonuç ilişkileriyle birlikte genel bir değerlendirme yapılmıştır. Buna göre öncelikle Amare'nin kaybedilmesinden sonra bölgede yer alan askeri kuvvetlerin yetersizliği Erkân-ı Harbiye'ye bildirilmiştir. Arkasından yazdıkları yazıya verilen cevapta 15 bin mevcutlu bir kuvvetin Musul'a gönderildiği belirtilmiştir. Ancak söz konusu kuvvetten yaklaşık 4000 kadarı bölgeye gelmiştir. İşte İsmet Bey'e gönderilen telgrafta meydana gelen kuvvet yetersizliğinin bütün Fırat havzasının istilasına zaman ve imkân oluşturduğu ifade edilmiştir. Sonra da İngiliz kuvvetlerinin Fırat ve Dicle'den Bağdat'a çeşitli kollarla hücumla başladığı, buna karşı Bağdat'ın kurtulmasının ancak mükemmel ve tam teçizatlı bir kordununun 30-40 gün içerisinde bölgeye yetiştirilmesiyle mümkün olabileceği yazılmıştır. İlgili kuvvetin gelmemesinin, milyonlarca Müslüman halkın İslâm

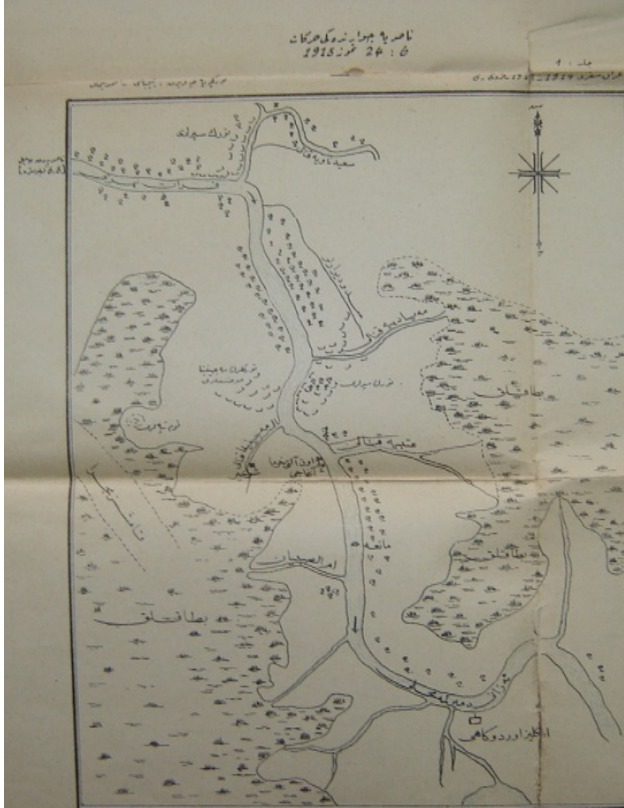
65 ATASE,194-506-820-023.

66 ATASE,194-506-820-023. Hint alaylarından birisine mensup üç Trans-Border Pathan Bölüğü sevgi ve güveni kaybetmişti. Sübhan savaşında bunların arkadaşları üzerlerine ateş ettikleri ve din kardeşleri olan Türklere karşı savaşmak istemediklerini açıkça söyledikleri söylentisi dolaşıyordu. Sevgi ve güveni kaybeden bu üç bölükten Basra'da küçük bir işçi taburu oluşturulmasını Genel Karargâha teklif etmiştim. Townshend, a.g.e., s. 74.

67 ATASE,194-506-820-061.

hâkimiyetinden ayrılmasına sebep olacağı söylenmiştir. Telgraf, bütün bu yanlışların, bereketli bir bölgeninkaybına yol açmak ve yöre halkının bir avuç düşmanın süngüsü altında kalması gibi maddi ve manevi veballer getireceği ile sonlandırılmıştır⁶⁸.

İngilizler ise ilerleyişlerine devamla Temmuz sonlarında Müntefek civarındaki 35. Tümene üstün kuvvetlerle hücumla perişan ederek⁶⁹ 25 Temmuz'da da Nasıriye'ye girmişlerdir⁷⁰.

Resim-3 Nasıriye Civarındaki Harekât⁷¹

68 ATASE,194-506-820-061-01.

69 Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 212-213.

70 Karal, *a.g.e.*, C. IX, s. 486.

71 Moberly, *a.g.e.*, C. 1, (Ekli Haritalar). Bu krokinin en üst noktası Türk siperleri olarak gösterilmiştir. Siperlerin hemen önünden Fırat Nehri geçmektedir. Bununla birlikte Türk kuvvetleri Atabe Kanalı gerisinde de bir siper meydana getirmiş ve mevzilenmişlerdir. Atabe kanalının batısında On Altı Hurma Ağacı mevkii vardır. Türk kuvvetleri bu bölgeyi bir daire şeklinde mevzilenmişlerdir. Bunun nedeni İngiliz kuvvetlerinin geçebilecekleri noktanın sadece nehir yolu olmasındandır. Çünkü bölgenin doğu ve batısı bataklıklardan oluşmaktaydı. En alt tarafta kare ile gösterilen nokta İngiliz Ordugâhının bulunduğu yerdir. (Yazarın Notu)

Kolayca kazanılan bu başarılar, İngilizleri Kutü'l-Amare üzerine yürümek için cesaretlendirmiştir. Fakat bunun için sıcak mevsimin geçmesini beklemişlerdir⁷².

Aşırı sıcakların gelmesiyle her iki tarafın kuvvetleri de hareketlerini durdurmuştur. İşte sıcak mevsimden kaynaklanan bekleme devresinden istifade etmek amacıyla 12. Kolordu Komutanlığı, eksik teçhizatını tamamlamak için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. 1 Ağustos 1915 tarihinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye gönderdiği şifre telgrafta 4. Ordu'dan Musul'a gönderilecek 6,5 santimetrelük dağ toplarının Erzurum'dan Diyarbakır yoluyla 1760 adet Van'a ulaştığını bildirmiştir. Ancak bu topların tek başına yeterli olmadığını, mermi ve diğer donanımlarının da temin edilmesini, ayrıca topların taşınması için hayvan satın alınması ve gönderilmesini istemiştir. Yazısını sonlandırırken de isteklerinin acilen yapılmasını istemiştir⁷³.

Nitekim İngiliz istihbarat şubesinin elde ettiği bilgilere göre çok yakında Türk birliklerine Van ve Erzurum'dan her biri 500 mevcutlu 12 taburlu bir kolordu geldiği düşünülmüştür. O kuvvetin 9 Ağustos'ta Musul'a ulaşmış olduğu ve 11 Ağustos'ta Bağdat'a hareket edeceği bildirilmiştir. Bu kuvvetin keleklerle veya şahturlarla yollanacağı öngörülmüştür⁷⁴.

İngiliz tarafında da Irak Ordusu Kurmay Başkanı 23 Ağustos'ta General Townshend'e Kutü'l-Amare'ye ilerlemesine engel olmak için hazırlanmakta olan Türk kuvvetlerini yok etme emrini vermiştir. Bu emre cevap olarak Townshend, 31 Ağustos'ta Ordu Kurmay Başkanlığına çektiği telgrafta, bütün kuvveti ile Şeyh Sa'd'dan hareket ederek savaş için bir çevirme hareketi yapılması niyetinde olduğunu belirtmiştir. Bunun için de tümen nakliye katarının ilk kademesinin tamamen gönderilmesini ve ikinci nakliye kademesinin de alay ihtiyat cephanesiyle bir günlük erzakı yüklenmiş bulunmasına ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Townshend'in o sıradaki kuvveti ise Hants Yedek Taburu hariç olarak yaklaşık 10.275 savaşı ile 30 toptan oluşmaktaydı⁷⁵.

Nurettin Paşa komutasındaki Türk kuvvetleri ise 7-8 bin piyade ile 3 bin Arap süvarisi ve es-Sinn mevziinde 18 toptan oluşmaktaydı⁷⁶. Nihayet İngilizler ileri hareketle 11 Eylül günü Ale'l-Garbi'ye ulaşmıştır. General Townshend burada 13 Eylül'de bir keşif hareketi yapmıştır⁷⁷. Bu hareketten sonra 27 Eylül'de Türklere karşı saldırıya geçen İngiliz kuvvetleri, Türkleri geri çekilmeye zorlayarak onları Aziziye'ye kadar izlemişlerdir⁷⁸.

72 Karal, *a.g.e.*, C. IX, s. 487.

73 ATASE, 194-557-821-005.

74 Townshend, *a.g.e.*, s. 147.

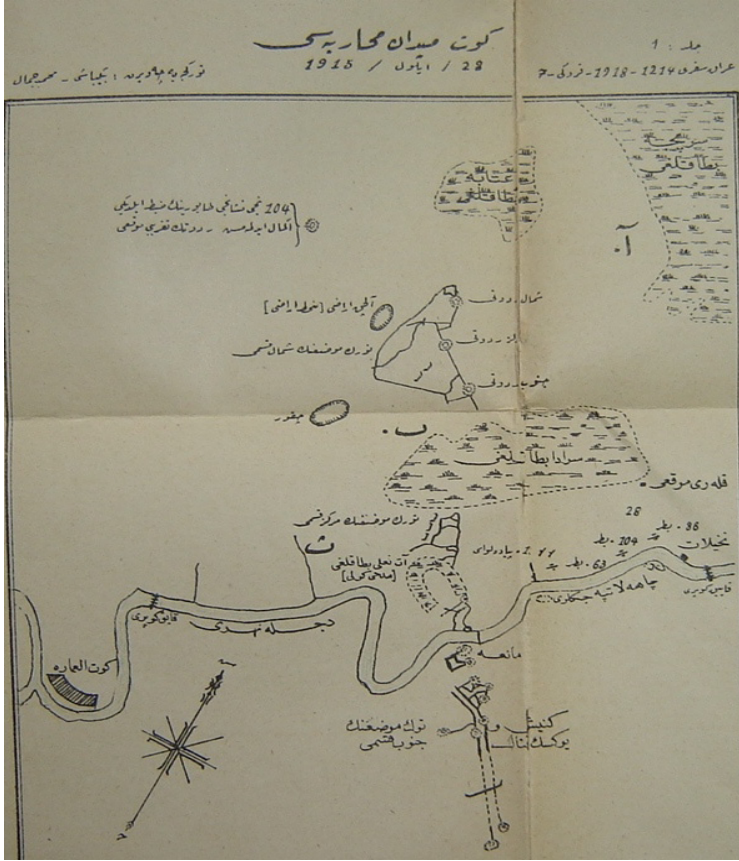
75 Townshend, *a.g.e.*, s. 148, 171-172.

76 Townshend, *a.g.e.*, s. 175.

77 Townshend, *a.g.e.*, s. 177, 179.

78 Karal, *a.g.e.*, C. IX, s. 487.

28 Eylül'de yapılan Kutü'l-Amare Meydan Savaşı sonucunda da Kutü'l-Amare İngilizlerin eline geçmiştir⁷⁹.

Resim-4 Kut Meydan Muharebesi⁸⁰

79 Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, Çeviren: Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, Yayına Hazırlayan: Mustafa Albayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2006, s. 137.

80 Moberly, *a.g.e.*, C. 1, (Ekli Haritalar). Bu harita 28 Eylül 1915 tarihli Kut Meydan Muharebesini göstermektedir. Buna göre Atabe Bataklığının güneybatısı 104. Taburun zapt ettiği ikmal edilmemiş takribi mevkiidir. Bu bölge aynı zamanda Alçak Arazinin (Saht Arazi) kuzeybatısına düşmektedir. Suvada Bataklığının kuzeybatısı ise Türk mevzilerinin kuzey kısmını oluşturmaktadır. Merkez kısmı, At Nalı Bataklığının Müddehi Gölü olarak da bilinen bölgenin kuzey ve kuzeybatısında yer almaktadır. Bu bataklığın güneydoğu kısmında ise Türk kuvvetlerinin güney kısmı vardır. Buna karşı Suvada bataklığının güneydoğusu, At Nalı Bataklığının kuzeydoğusunda ise İngiliz kuvvetleri mevzilenmiştir. Burası aynı zamanda Nahilat bölgesidir. Burada 1011. Piyade Livası, 36. Batarya ve 104. Batarya bulunmaktadır. (Yazarın Notu)

Yenilen Türk kuvvetleri planlı bir çekilişle Selman-ı Pak mevzilerine yerleşmiştir⁸¹. 30 Eylül'de Ale'l-Garbi'nin yaklaşık 14,5 km kuzeyinde bir çatışma meydana gelmiştir⁸².

Savaş sonrasında Türk kuvvetleri ile ilgili olarak 13. Kolordu Kumandan Vekili Yusuf Ziya, 16 Eylül 1915'te Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye gönderdiği şifrede bölgenin kuvvet durumu hakkında bilgi vermiştir. Buna göre ağır batarya 14 Eylül 1915 akşamı ve 3. taburun 3. taburu 15/16 Eylül 1915 gecesi Bağdat'a gelmiş ve 16 Eylül sabahı vapurla sevk olunmuşlardır. Bu kuvvetler ile daha sonra gelecek kuvvetlerin Irak kumandanlığının emriyle Selman-ı Pak'a ihraç olunacakları belirtilmiştir. Söz konusu Alayın 2. Taburunun da 15 Eylül 1915'te Musul'dan hareket ettiği, 1. Taburunun nerede olduğuna dair Kolorduca malumat olmadığı ifade edilmiştir⁸³.

Kutü'l-Amare'yi ele geçiren General Townshend, 15 bin kişilik kuvvetiyle Kasım ayı ortasında Bağdat istikametinde ileri yürüyüşe başlamıştır⁸⁴. 22 Kasım'da Selman-ı Pak'ta Nurettin Paşa komutasındaki kuvvetlerle tekrar bir savaşa tutuşmuştur. Savaş çok kanlı olmuş, iki taraf da ağır kayıplar vermişlerdir⁸⁵. Neticede İngilizler yenilerek geri çekilmeye mecbur olmuşlardır. Bu durumda 3 Aralık'ta Kutü'l-Amare'ye sığınmışlardır⁸⁶. Albay Nurettin komutasındaki Türk ordusu ise 7 Aralık'ta İngiliz kuvvetlerini Kutü'l-Amare'de tamamen kuşatmıştır⁸⁷. Kuşatma yaklaşık 5 ay sürmüştür. 5 ayın sonunda General Townshend, elinde bir peksimet bile kalmadığını görmüş ve 29 Nisan 1916'da teslim olmuştur⁸⁸.

81 *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri...*, s. 199.

82 Townshend, *a.g.e.*, s. 174. 3 Ekim 1915 tarihli günlüğünde General Townshend, İngiltere'nin asıl amacını, Basra vilâyetindeki konumlarını sağlamlaştırmak amacıyla Kutü'l-Amare'yi işgal etmek şeklinde ifade etmiştir. Townshend, *a.g.e.*, s. 204.

83 *ATASE*, 195-268-822-043-01.

84 Serdar Sakin, "Ordu Lojistik Sisteminin Önemi Açısından Kutü'l-Amare Savaşı ve Resulayn-Musul Menzil Hattı", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl: VII, S. 14, Eylül 2009, s. 15.

85 Karal, *a.g.e.*, C. IX, s. 487.

86 Ahmet İzzet Paşa, *a.g.e.*, s. 213.

87 Sanders, *a.g.e.*, s. 137-138.

88 Townshend, *a.g.e.*, s. 568, 570. Townshend kuvvetlerinin teslimi konusunda da anılarda farklı sayıların not edildiğini görmekteyiz. Zira Townshend 2970 İngiliz hizmetçi de dahil olmak üzere 6000 Hintli kitalarından oluşan kuvvetin teslim olduğunu ifade ederken sayının ayrıntılarını şöyle dile getirmiştir: 5 General, 272 İngiliz subayı, 2592 İngiliz eri, 204 Hint subayı, 6988 Hintli ve diğer erler, silahsız 3248 olmak üzere toplam 13309. Townshend, *a.g.e.*, s. 573-574. bununla birlikte General Townshend'i teslim alan Halil Paşa, bu durumu anılarına yansıyan biçimiyle "Ordum gerek Kut karşısında ve gerekse Kut'u kurtarmaya gelen ordular karşısında 350 subay ve on bin erini şehit vermiştir. Fakat buna mukabil bugün Kut'ta 13 general, 481 subay ve 13.300 er teslim alıyorum. Bu teslim aldığımız orduyu kurtarmaya gelen İngiliz kuvvetleri de 30.000 zayıf vererek geri dönmüşlerdir" sözleriyle belirtmiştir. Halil Paşa, *İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş*, Yayına Hazırlayan: Taylan Sorgun, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2003, s. 131. Ali ihsan Paşa ise hatıralarında teslim olan kuvveti 5 general, 481 subay ve 13.100 er olarak tespit etmiştir. Sâbis, *a.g.e.*, C. 3, s. 175. General Townshend teslim olduktan sonra Halil Paşa'nın yanına getirilir. General'in kılıcı ve iki revolveri Halil Paşa'nın masasının üzerine konulunca Halil Paşa "silahları aldım ve sonra tekrar General'e uzattım. General, uzun zaman şan ve şerefle kullanılan bu silahlar yine sahibine aittir." Halil Paşa, *a.g.e.*, s. 130. İki komutan arasında geçen bu konuşmalar için ayrıca bkz. Townshend, *a.g.e.*, s. 570.

Kutü'l-Amare'nin Osmanlı ordusu tarafından alındığı gün bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda yapılması gerekenler tek tek anlatılmıştır⁸⁹. Ancak belirtilen eksiklikler gereği gibi tamamlanmamıştır. Hatta daha kötü bir duruma gelinmiştir. Zira Liman Von Sanders, 25 Ekim 1916 tarihli ve Türkiye Cephelelerindeki Durum başlığıyla hazırladığı raporunda “*6. Ordu daha uzun zaman önce takviye edilmiş olmalıydı. Çünkü Doğu cephesinde harekâtın ağırlık merkezi Irak'tır*”⁹⁰ cümleleriyle hattın önemini ve gerekenlerin yapılmadığını bir anlamda ifade etmiştir. Bu ortamda lojistik ve ikmal sisteminin önemini bilen İngiltere, gerekli hazırlıklarını tamamlayarak Irak'ta tek başına kalan 18. Kolordu'ya karşı 14 Aralık 1916 tarihinde yüklenmeye başlamışlardır⁹¹. Nihayetinde de İngiltere, güneyden başlamak suretiyle Kutü'l-Amare, Bağdat, Musul ve tüm Irak'a hâkim olmuştur.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti birçok cephede savaşmak zorunda kalmıştır. Bu cephelerde bazen başarılı olmuş, bazen de mağlup olmuştur. Irak cephesinde verilen mücadelelerde başarı ve mağlubiyetin bir arada olduğu görülmüştür.

Irak cephesinde İngiltere'nin bölgeye verdiği önemle doğru orantılı olarak sistemli ve planlı bir şekilde hareket ettiği söylenebilir. Zira Basra'yı ele geçirmek için belli bir kuvvet göndermiş, başarı kazanıp ilerledikçe de kuvvet miktarını artırmıştır. Buna karşı Osmanlı Devleti, Irak cephesini yalnız bırakmış, Sarıkamış cephesine ağırlığı vermiştir. Seçme birkaç subay ve milis kuvvetlerle başarının sağlanabileceği düşünülmüştür. Irak cephesine gereken önemin verilmesi ise bölgedeki komutanlardan gönderilen, silah ve asker ihtiyacını öne süren telgraflardan sonra olmuştur. Bu ise yaklaşık olarak 1 yıl 1 ay sürmüştür. Yani Aralık 1915'i bulmuştur.

Gelinen noktada İngiliz kuvvetleri ileri yürüyüşlerine devamla Kurna, Şuaybe, Amare, Nasıriye ve Kutü'l-Amare'yi ele geçirmişlerdir. Bu sırada Osmanlı orduları Kutü'l-Amare'yi kuşatmış ve 5 aylık bir kuşatmadan sonra geri almışlardır. Fakat bu başarıyı devam ettirememiş ve bölgedeki kuvvetlerini başka tarafa kaydırmıştır. Neticede meydana gelen gelişmeler İngiltere'nin Orta Doğu'ya iyice yerleşmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durum ise Orta Doğu'nun bugünkü şekillenmesinin başlangıcını oluşturmuştur.

89 ATASE, 206-283-867-001.

90 Sanders, *a.g.e.*, s. 170-171.

91 Halil Paşa, *a.g.e.*, s. 137.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay Askerî Tarih Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE),Klasör: 193-594, Dosya: 818, Fon Kodu: 034, Belge No: 21.

ATASE, Klasör: 193-594, Dosya: 818, Fon Kodu: 036.

ATASE, Klasör: 193-594, Dosya: 818, Fon Kodu: 021.

ATASE, Klasör: 193-594, Dosya: 818, Fon Kodu: 037, Belge No:02.

ATASE, Klasör: 193-594, Dosya: 818, Fon Kodu: 037, Belge No:03.

ATASE, Klasör: 194-506, Dosya: 820, Fon Kodu: 023.

ATASE, Klasör: 194-506, Dosya: 820, Fon Kodu: 061.

ATASE, Klasör: 194-506, Dosya: 820, Fon Kodu: 061, Belge No:01.

ATASE, Klasör: 194-557, Dosya: 821, Fon Kodu: 005.

ATASE, Klasör: 194-557, Dosya: 821, Fon Kodu: 042.

ATASE, Klasör: 194-600, Dosya: 819, Fon Kodu: 005.

ATASE, Klasör: 195-268, Dosya: 822, Fon Kodu: 020.

ATASE, Klasör: 195-268, Dosya: 822, Fon Kodu: 021.

ATASE, Klasör: 195-268, Dosya: 822, Fon Kodu: 043, Belge No:01.

ATASE,Klasör: 206-283, Dosya: 867, Fon Kodu: 001.

Hatıralar

AHMET İZZET PAŞA, *Feryadım*, C. I, Nehir Yayınları, İstanbul 1992.

CEMAL PAŞA, *Hatıralar*, Yayına Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.

ÇALIŞLAR İzzettin, *On Yıllık Savaşın Günlüğü Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*, Hazırlayan: İsmet Görgülü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

HALİL PAŞA, *İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş*, Yayına Hazırlayan: Taylan Sorgun, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2003.

MOBERLY F. J., *Irak Seferi 1914-1918*, C. I, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1928.

SABİS Ali İhsan, *Harp Hatıralarım*,C. 2-3,Güneş Matbaası, Ankara 1951.

SANDERS Liman Von, *Türkiye'de Beş Sene*, Çeviren: Osmanlı Genelkurmayı Askeri Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, Yayına Hazırlayan: Mustafa Albayrak, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2006.

TOWNSHEND Charles Vere Ferrers, *Irak Seferi ve Esaret*, Çeviren: Tarih-i Asker-i Osmâni Encümeni, Sadeleştiren: Recep Ahışalı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

Tetkik Eserler ve Makaleler

KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

POMIANKOWSKI Joseph, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü 1914-1918 I. Dünya Savaşı*, Tercüme Eden: Kemal Turan, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990.

SAKİN Serdar, "Ordu Lojistik Sisteminin Önemi Açısından Kutül-Amare Savaşı ve

Görsel

Akademik
Bakış

151

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010

Resulayn-Musul Menzil Hattı", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl: VII, S. 14, Eylül 2009, s. 13-25.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 1908-1920, C. 3, Kısım 6, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, C. X, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Sözlükler

PAKALIN Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

ŞEMSETTİN SAMİ *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.

Gazi

Akademik
Bakış

152

Cilt 4 Sayı 7
Kış 2010